

Голові разової спеціалізованої
вченої ради ДФ 76.051.022
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича,
доктору історичних наук,
професору Макару Ю.І.
вул. Михайла Коцюбинського 2, м. Чернівці-12, 58012

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Івана Георгійовича ТИЧИНИ на тему:
**«Волинські «Просвіти»: організаційні засади
та культурно-освітня діяльність (1917–1936 роки)»**,
подану на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 03
«Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія»

Актуальність теми дисертації. Актуальність і доцільність проблеми дослідження не викликає сумнівів з багатьох міркувань, у тому числі безпосередньо зумовлено науковими обставинами та практичними потребами держави. Історія становлення та діяльності осередків «Просвіти» на території Волині в міжвоєнний період є однією з тих проблем, яка тривалий час замовчувалася радянською владою, як яскрава сторінка національної історії. Саме тому утвердження незалежної Української держави актуалізувало дослідження національної історії, особливо тих її фрагментів, які безпосередньо пов'язані зі становленням національної свідомості та ідентичності.

Актуальність цієї дисертації ґрунтується на тому, що, попри всі досягнення української історіографії у вивченні просвітянського руху та діяльності «Просвіт», задекларована в ній наукова проблема повною мірою, концептуально та комплексно не досліджувалася. Хоча наукове осмислення особливостей, специфіки становлення та діяльності «Просвіт» на Волині в міжвоєнний період вкрай важливе. Тож дисертація І.Тичини сприятиме цьому.

Досліджена наукова проблематика в історичному ракурсі дозволяє не лише виявити та обґрунтувати провідні тенденції, а й аргументувати відповідні сучасним реаліям перспективи розвитку культурно-освітніх громадських об'єднань, що забезпечують національно-культурні потреби українців.

Наголосимо, що представлені в роботі І. Тичини історичні матеріали, факти та висновки матимуть значення для формування об'єктивного історичного погляду на роль «Просвіти» в формуванні національної свідомості, культурно-освітньої складової та процесі українізації Православної церкви на Волині у міжвоєнний період.

Дисертант визначив власні критерії хронологічних рамок та територіальних меж досліджуваного періоду, виявив тенденції розвитку та характеристики змісту діяльності волинських осередків «Просвіти» у міжвоєнний період.

Дисертантом послідовно проаналізовано хронологію процесів та подій на Волині, що зумовили соціально-економічні та політичні трансформації українського суспільства, а також представлено цілісну картину культурно-освітньої діяльності волинських «Просвіт» у міжвоєнний період.

Зазначені аргументи засвідчують, на нашу думку, актуальність і суспільну затребуваність дослідження І. Тичини, предметом якого обрано організаційні засади, форми та методи діяльності осередків «Просвіти» на Волині, специфіка їх функціонування і структури, а також особливості взаємовідносин «Просвіт» та польської влади.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Представлене дослідження виконано в рамках наукової теми «Актуальні питання історії та історичної регіоналістики України» (номер державної реєстрації 0116U004617) кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Достовірність та обґрунтованість отриманих результатів та запропонованих автором рішень, висновків, рекомендацій.

Аналіз представленої дисертації та публікацій здобувача наукового ступеня дозволяє зробити висновок, що одержані наукові результати є достовірними та обґрунтованими, опираються на аналіз низки документів та новітніх джерел. Отримані положення та висновки є науково виваженими, достатньо аргументованими та пройшли належну апробацію. Дисертант позиціонував себе самостійним, зрілим дослідником, що обґрунтовує власні думки, робить логічні висновки та розуміє практичне значення теоретичних положень, які розробляються.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційній роботі. Обґрунтування наукових положень дисертації є досить переконливим. Дослідження здійснювалося протягом достатньо тривалого часу, виходячи із списку публікацій науково-педагогічний пошук здійснювався протягом 2018–2022 років. На всіх етапах дослідження було використано відповідні наукові методи, що допомогли одержати різноаспектну й адекватну інформацію, відповідали вимогам системного підходу та критеріям якості історичних досліджень.

Структура роботи послідовна, цілком відповідає поставленим завданням. Науковий апарат дослідження сформульовано коректно.

Тичиною Іваном Георгійовичем опрацьовано великий обсяг літературних джерел, архівних матеріалів та бібліотечних фондів, у яких висвітлено проблеми функціонування «Просвіт» на Волині у міжвоєнний період. Усі досліджувані публікації класифіковано за чотирьома групами. Окреслено особливу значущість архівних матеріалів, аналіз яких уможливив виокремлення соціально-політичних передумов становлення перших

осередків «Просвіт» на Волині і дозволив визначити хронологію становлення, реформування та ліквідації «Просвіт» на теренах Волині.

Аналіз основного змісту дисертації. Актуальність досліджуваного наукового завдання, організаційні засади, форми та методи діяльності «Просвіт» на Волині, специфіка їх функціонування і структури, а також особливості взаємовідносин «Просвіт» та польської влади одержали в дисертації належне обґрунтування та аргументацію; чітко та коректно сформульовано мету, завдання, предмет і об'єкт дослідження; переконливо висвітлено наукову новизну, практичне значення результатів дослідження.

Обґрунтуванню наукових положень дисертації сприяли застосовані наукові підходи на трьох рівнях – філософському, загальнонауковому й конкретно-науковому. Таким чином, дисертант вирішив поставлені завдання і сформулював висновки дослідження.

Достовірність та обґрунтованість основних наукових положень дисертаційної роботи І. Тичини підтверджується їх апробацією на наукових конференціях (8 статей і доповідей), публікаціями у наукових фахових виданнях України (5 статей) і 1 статтею, що індексується в науково-метричній базі Scopus (іноземне видання, Республіка Польща). Таким чином, зміст дисертації повністю відображений у публікаціях дисертанта.

У цілому аналіз тексту дисертації та публікацій переконливо свідчить про наукову достовірність результатів дослідження, а тема дисертації цілком відповідає паспорту спеціальності 032 – «Історія та археологія».

Основні положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, їх новизна. Оцінюючи кваліфікаційну наукову роботу І. Тичини за параметрами новизни, відзначаємо значний її науковий результат, який підтверджується тим, що вперше:

- до наукового обігу введено низку нових архівних документів;
- сформульовано й обґрунтовано змістовий апарат дослідження;
- розширено розуміння основних тенденцій польської антиукраїнської політики через переслідування просвітницького руху на Волині;

- здійснено порівняльний аналіз становлення і тенденцій просвітянського руху в різних локаціях (районах) Волині, простежено галицькі, наддніпрянські впливи тощо;

- простежено вплив волинських «Просвіт» на формування національної свідомості українців;

- отримали подальший розвиток:
  - розроблення історіографічної та джерельної бази проблеми;
  - дослідження історії окремих осередків «Просвіти» на Волині та персоналій, діячів «Просвіт»;

- доведено, що волинським «Просвітам» належить провідна роль у процесі локальної українізації Православної церкви;

- систематизовано форми та методи діяльності волинських «Просвіт» щодо розвитку українського музично-драматичного мистецтва.

У вступі дисертант обґрунтував актуальність теми дослідження, проаналізував ступінь дослідженості теми дисертації; виклав теоретичну

основу дослідження; визначив мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; визначив хронологічні та територіальні межі дослідження; сформулював наукову новизну дослідження та його практичне значення; навів відомості про апробацію основних результатів дослідження.

Аналіз дисертації засвідчив, що дослідження ґрунтується на сучасних методологічних підходах. Всі компоненти наукового апарату – мета, завдання, предмет, об'єкт дослідження – повністю корелюють між собою.

У першому розділі дисертантом надано характеристику використаних методів та аналізу історіографії і джерельної бази дослідження.

І. Тичина обґрунтовує та бере за основу розв'язання комплекс загальнонаукових підходів та методів, що забезпечили аналіз та систематизацію досліджуваного наукового завдання в усіх його структурних складових у філософському (цивілізаційний підхід), загальнонауковому (системний, герменевтичний та інституційний підходи), конкретно-науковому (історико-ретроспективний і історико-хронологічний підходи) (підрозділ 1.1) аспектах.

Історіографію поділено на три групи: праці узагальнювального характеру, дослідження історії «Просвіти» та праці, які безпосередньо стосуються створення, діяльності й ліквідації «Просвіт» на Волині в міжвоєнний період.

Джерельна база, використана для написання дисертації, є доволі широкою, різноплановою та інформаційно насиченою, що дозволило документально підсилити аналітичні висновки стосовно особливостей та проблем становлення і розвитку волинських «Просвіт». Неопубліковані архівні джерела, опубліковані документальні матеріали і становлять джерельну базу дисертації.

У другому розділі Іван Тичина розкрив особливості й умови становлення перших просвітянських осередків у регіоні в завершальні роки Першої світової війни, простежив напрями проникнення просвітницьких ідей на Волинь.

В межах окремого підрозділу (п.2.2) автор визначив особливості функціонування волинських «Просвіт» на Волині в період становлення Польської державності. Проаналізовано політичну та соціально-економічні складові регіону в складі Другої Речі Посполитої як визначальні для розвитку й діяльності волинських «Просвіт», які польська влада розглядала як загрозу державницьким цілям Польщі.

Третій розділ дисертації містить три підрозділи, у яких проаналізовано головні сфери діяльності просвітянських осередків, що густою мережею вкрили Волинь у досліджуваний період. Зокрема, вивчається бібліотечна справа та розвиток національного шкільництва, підтримка суспільного руху, спрямованого на українізацію Православної церкви, розвиток музичного, хорового та драматичного мистецтва.

Заслуговує позитивної оцінки вичерпний аналіз культурно-освітньої діяльності волинських «Просвіт». Численні архівні документи й опубліковані матеріали уможливили розкрити всю багатогранність діяльності «Просвіт»

на Волині, простежити її соціальне підґрунтя, проаналізувати проблеми, з якими зіткнулися волинські «Просвіти» в міжвоєнний період.

У четвертому розділі дисертаційного дослідження проаналізовано причини, що зумовили конфронтацію «Просвіт» та польської влади, з'ясовано методи і форми переслідування «Просвіт» та їхніх активістів.

Дисертант практично довів, що ліквідація волинських «Просвіт» була зумовлена колонізаторською, антиукраїнською політикою польської влади щодо українців загалом та волинських «Просвіт» зокрема, а також була спричинена складними міжнаціональними й політичними польсько-українськими взаєминами в досліджуваній період і недостатньою згуртованістю українських політично-громадських організацій.

Заслугує окремої уваги проведений автором аналіз ретроспективи функціонування провладних «Просвітянських хат», як альтернативи ліквідованим осередкам «Просвіт» (п.4.2).

Заключними компонентами дисертації є **Висновки** та **Список використаних джерел**. У Висновках сформульовано загальні підсумки здійсненого дослідження, дано відповіді на визначені на початку роботи завдання.

Наукова новизна та практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що дисертант вперше комплексно дослідив історію становлення та розвитку волинських «Просвіт» через призму порівняння й аналізу специфіки просвітянського руху на Волині. Автор дисертації обстоює й доводить тезу про те, що «Просвіти» Волині мали відмінну особливість від «Просвіт» Галичини, оскільки розвивалися без єдиної централізованої структури, а отже їх вирізняє низка самобутніх особливостей. Виокремлення цих особливостей та їх аналіз також мають елементи наукової новизни.

Аналіз представленої джерельної бази, особливо значної кількості архівних документів, а також зроблені висновки можуть слугувати основою для подальших досліджень. Матеріали дисертації можуть бути використані науковцями у процесі здійснення історичних розвідок, викладачами закладів вищої освіти в процесі написання підручників, розроблення лекційних курсів і спецкурсів, журналістами та письменниками – для написання історичних та публіцистичних творів.

Дискусійні положення та зауваження по змісту дисертації. Поряд з викладеними позитивними характеристиками дисертаційної роботи, у порядку дискусії та задля її вдосконалення дозвольте надати такі зауваження та пропозиції:

1. Значним науковим доробком автора є опрацювання великої кількості літературних джерел за темою дисертаційної роботи (348 джерел) та викладення результатів теоретичного аналізу порушеної проблеми у першому розділі роботи. Разом із тим, на нашу думку, перший розділ є надто об'ємним, складає понад 24 % загального обсягу дисертації.

2. Не викликає застережень запропоновані дисертантом територіальні межі дослідження, що охоплюють територію історичного регіону Волинь, до якого в досліджуваній період входили сім колишніх західних повітів

Української Народної Республіки (аналогічні повітам колишньої Волинської губернії Російської імперії), а з лютого 1921 року Волинського воєводства – адміністративно-територіальної одиниці Польської Республіки. Разом з тим, враховуючи хронологічні рамки дослідження з 1917 року, ґрунтовно не досліджено становлення осередків «Просвіти» на теренах Східної Волині (в межах районів Житомирської області та тогочасного губернського центру – міста Житомир), повіти якої в період 1917-1920 входили до складу УНР, хоча в дисертації містяться згадки та посилання на архівні матеріали щодо діяльності таких осередків саме в межах повітів Східної Волині (ст.64, 65).

3. Запропоновані Іваном Тичиною авторські хронологічні рамки процесу створення та діяльності «Просвіт» на Волині у міжвоєнний період (1917-1936 роки) ґрунтуються, як свідчить текст дисертації, на інституційному підході. Вважаю, що дисертант запропонував авторський підхід до хронологічних рамок досліджуваних процесів, що підтверджується архівними джерелами, разом з тим чітко не окреслив періодизацію досліджуваних процесів, тобто хронологічного поділу досліджуваного періоду, виокремленого у три періоди (перший – період виникнення та становлення; другий – реформування та розвитку; третій – ліквідації «Просвіт» польським урядом).

4. Джерельна база дисертації насичена та досить значна. Умовну першу групу джерельної бази становлять документи, що зберігаються у фондах архівів (ст.59) – це найбільша і найвагомішагрупаджерел, що лягли в основу дисертаційного дослідження. У роботі використано переважно документальні матеріали Державного архіву Волинської області, Центрального державного історичного архіву України у м. Львові, Державного архіву Рівненської області, Державного архіву Житомирської області, Архіву актів нових в Варшаві (ArchiwumAktównowych w Warszawie). Разом з тим, в роботі відсутній будь-який аналіз джерел Центрального державного історичного архіву України (м.Київ), Центрального державного архіву громадських об'єднань та україніки, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, що може свідчити про не повне опрацювання джерельної бази.

5. У роботі інколи зустрічаються незначні орфографічні та пунктуаційні помилки.

Висловлені зауваження мають дискусійний характер, не впливають на загальну позитивну оцінку проведеного дослідження, не знижують значущості результатів дисертаційної роботи Тичини Івана Георгійовича, яка виконана на високому науково-практичному рівні.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертаційна робота побудована за проблемно-хронологічним принципом та складається з анотації українською та англійською мовами, списку публікацій здобувача за темою дисертації, змісту, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Дисертацію виконано на 249 сторінках (із них 207 сторінки основного тексту). Список використаних джерел містить 423 позиції.

За обсягом, змістом, структурою, повнотою викладу результатів, оформленням робота відповідає встановленим вимогам.

Загальний висновок.

У цілому, дисертаційна робота Тичини Івана Георгійовича безсумнівно є самостійною і цілком завершеною працею; характеризується актуальністю, науковою новизною, теоретичною і практичною значущістю; містить значні наукові доробки, що повною мірою висвітлено в наукових публікаціях автора. Дисертаційна робота відповідає за своїм змістом, рівнем новизни, теоретичним і практичним значенням одержаних результатів, встановленим вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р.), а дисертант – Тичина Іван Георгійович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Рецензент:

доктор історичних наук,
професор кафедри історії України
Чернівецького національного
університет
імені Юрія Федьковича

Михайло ЮРІЙ

Підпис Юрій М. Р. засвідчую
Начальник відділу кадрів Чернівецького
національного університету
імені Юрія Федьковича
Ю. Р. Сидман
" 29 " 09 2022 р

